

Лекція 26.03.2020 р.
Взаємна індуктивність в електричних колах

Між електричним струмом і магнітним потоком існує тісний взаємозв'язок. Змінний струм, протікаючи по контуру, створює змінний магнітний потік. Якщо в цей потік внести провідник, то згідно закону електромагнітної індукції на кінцях провідника виникає електрорушійна сила.

При достатній близькості двох контурів, магнітне поле одного з них впливає на другий контур, і навпаки. Це особливо яскраво видно, в системі двох (намотаних одна на одну) котушок індуктивності. Коли змінюється струм тільки у першій котушці, в другій – наводиться ЕРС

$$e_2 = -\frac{d\psi_{21}}{dt} = -M_{21} \frac{di_1}{dt}.$$

При зміні струму тільки в другій котушці в першій наводиться ЕРС

$$e_1 = -\frac{d\psi_{12}}{dt} = -M_{12} \frac{di_2}{dt}.$$

Це явище називають *взаємною індукцією*, а коефіцієнти пропорційності

$M_{12} = M_{21} = M$ називають коефіцієнтами взаємної індукції, або *взаємними індуктивностями*, які, як і власні індуктивності вимірюються у Генрі (Г).

Такі котушки індуктивності зі спільним (взаємним) магнітним полем називаються зв'язаними (індуктивно-зв'язаними).

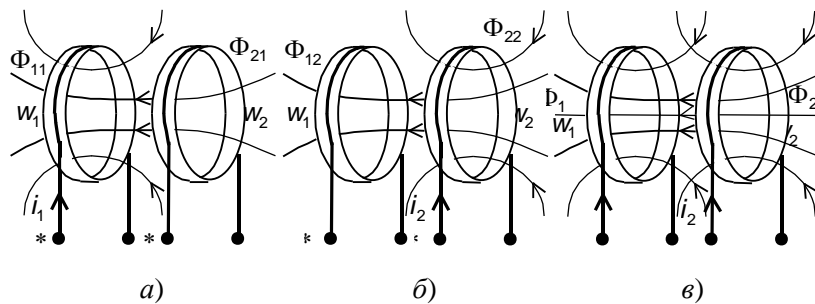

Рис.1

На рис. 1 а, б схематично показані магнітні потоки двох котушок, створені струмом i_1 при $i_2 = 0$ та струмом i_2 при $i_1 = 0$.

Коли ж струми проходять в обох котушках повне потокозчеплення першої та другої котушок дорівнює алгебраїчній сумі потокозчеплень, обумовлених власною та взаємною індуктивностями.

При складанні рівнянь для магнітозв'язаних кіл необхідно знати узгоджено чи, навпаки, зустрічно спрямовані потоки само- та взаємоіндукції. Це залежить від напрямку намотки котушок і напрямку струму в них. Нагадаємо, що напрямок магнітного потоку в котушці визначається за правилом правої руки: якщо правою рукою охопити котушку так щоб

чотири пальці показували напрям струму у витках тоді великий палець покаже напрям магнітного потоку.

Узгоджений режим увімкнення котушок буде в тому випадку, коли при протіканні струмів по котушках їх потокозчеплення само- та взаємоіндукції додаються рис. 2,а. У протилежному випадку потоки віднімаються – неузгоджений або зустрічний режим включення (рис. 2,а).

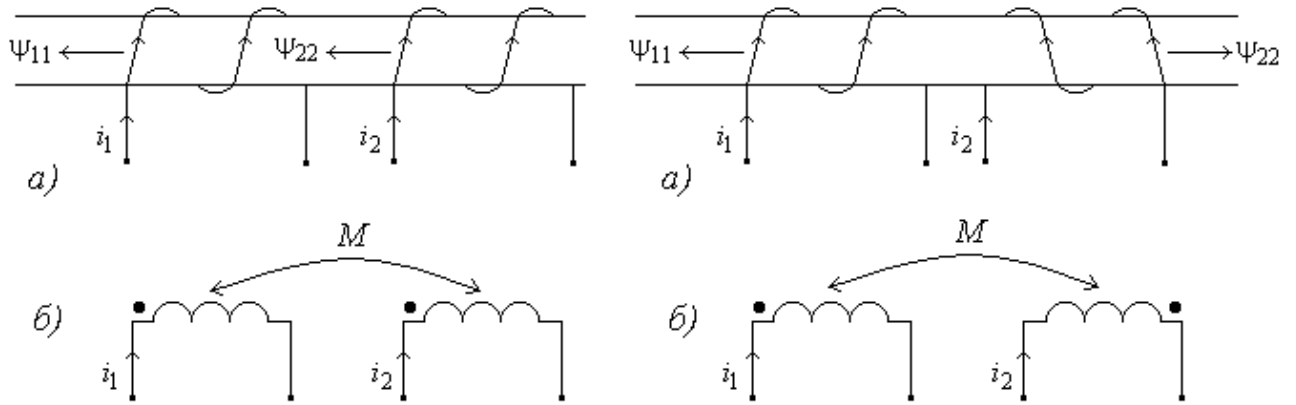

Рис. 2

Два кінці індуктивно-зв'язаних елементів називаються *однойменними*, якщо при однакових напрямках струмів відносно цих кінців потокозчеплення само- та взаємоіндукції у кожному з елементів спрямовані однаково, тобто додаються.

На схемах однойменні кінці взаємозв'язаних котушок позначаються спеціальними значками: точками (•), зірочками (*) тощо.

По мірі віддалення двох контурів їх магнітний зв'язок зменшується і при достатній відстані взаємоіндуктивність M можна не враховувати. Ступінь магнітного зв'язку між контурами (магнітно-зв'язаними котушками L_1, L_2) характеризується *коефіцієнтом зв'язку* k .

$$k = \frac{M}{\sqrt{L_1 L_2}} \leq 1, \text{ або } k = \frac{\omega M}{\sqrt{\omega L_1 \omega L_2}} = \frac{x_M}{\sqrt{x_1 x_2}} \leq 1.$$

Цей коефіцієнт може приймати значення в межах від 0 до 1.

$$M = M_{12} = \frac{w_1 \Phi_{12}}{i_2};$$

$$M = M_{21} = \frac{w_2 \Phi_{21}}{i_1};$$

$$L_1 = \frac{w_1 \Phi_{11}}{i_1}; \quad L_2 = \frac{w_2 \Phi_{22}}{i_2}.$$

Отже:

$$k^2 = \frac{M^2}{L_1 L_2} = \frac{\Phi_{12} \Phi_{21}}{\Phi_{11} \Phi_{22}}.$$

Якщо потік однієї котушки не досягає витків іншої ($\Phi_{12} = 0, \Phi_{21} = 0$), то $k = 0$, якщо весь потік однієї з котушок перетинає витки і другої котушки, то $k = 1$.

ЕРС, які виникають через взаємоіндуктивність обумовлюють додаткові напруги на котушках. Враховуючи, що $M_{12} = M_{21} = M$, переходимо до комплексів:

Для того, щоб записати рівняння для напруг перш за все треба задати напрями струмів та напруг (Рис. 3).

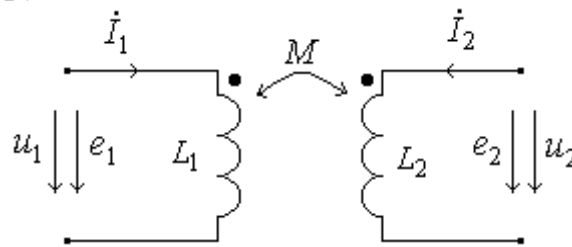

Рис. 3

$$u_1 = u_{1L} + u_{1M}, u_2 = u_{2L} + u_{2M}, e_1 = e_{1L} + e_{1M}, e_2 = e_{2L} + e_{2M}.$$

$$u_{1M} = -e_{1M} = \frac{d\psi_{12}}{dt} = M_{12} \frac{di_2}{dt}; \quad u_{2M} = -e_{2M} = \frac{d\psi_{21}}{dt} = M_{21} \frac{di_1}{dt}.$$

$$u_1 = -e_1 = \frac{d\psi_1}{dt} = L_1 \frac{di_1}{dt} \pm M \frac{di_2}{dt};$$

$$u_2 = -e_2 = \frac{d\psi_2}{dt} = L_2 \frac{di_2}{dt} \pm M \frac{di_1}{dt}.$$

Знак "плюс" у рівняннях відповідає узгодженому підключенню котушок, знак "мінус" – зустрічному.

Отже, за рахунок магнітного зв'язку струм, який протікає через одну індуктивність, викликає появу напруги на полюсах інших індуктивних елементів, розміщених поряд.

Послідовне з'єднання двох індуктивно-зв'язаних котушок

На рис. 4 наведена схема *узгодженого* увімкнення котушок, струм однаково орієнтований (входить в однойменні вузли) відносно відмічених вузлів.

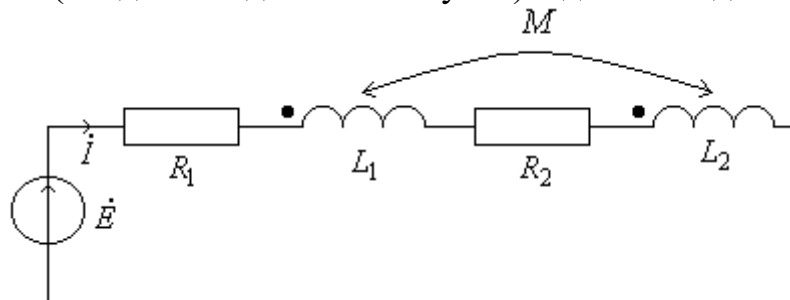

Рис. 4

Рівняння за другим законом Кірхгофа для узгодженого увімкнення напруга на вході:

$$\begin{aligned}
 u &= u_1 + u_2 = iR_1 + L_1 \frac{di}{dt} + M \frac{di}{dt} + iR_2 + L_2 \frac{di}{dt} + M \frac{di}{dt} = \\
 &= i(R_1 + R_2) + (L_1 + L_2 + 2M) \frac{di}{dt}.
 \end{aligned}$$

Із одержаного виразу видно, що дві індуктивно-зв'язані котушки, з'єднані послідовно, при узгодженому підключенні еквівалентні котушці, що має активний опір $R_1 + R_2$ та індуктивність $L_1 + L_2 + 2M$. Таким чином, **при узгодженому послідовному підключенні індуктивність зростає**.

Рівняння можна записати в комплексному вигляді:

$$\dot{U} = \dot{U}_1 + \dot{U}_2 = R_1 \dot{I} + j\omega L_1 \dot{I} + j\omega M \dot{I} + R_2 \dot{I} + j\omega L_2 \dot{I} + j\omega M \dot{I} = \dot{I}((R_1 + R_2) + j\omega(L_1 + L_2 + 2M)) = \dot{I}Z_{\text{узг}} = \dot{E}.$$

$Z_{\text{узг}} = (R_1 + R_2) + j\omega(L_1 + L_2 + 2M)$ – комплексний опір кола при послідовному узгодженому підключенні двох котушок.

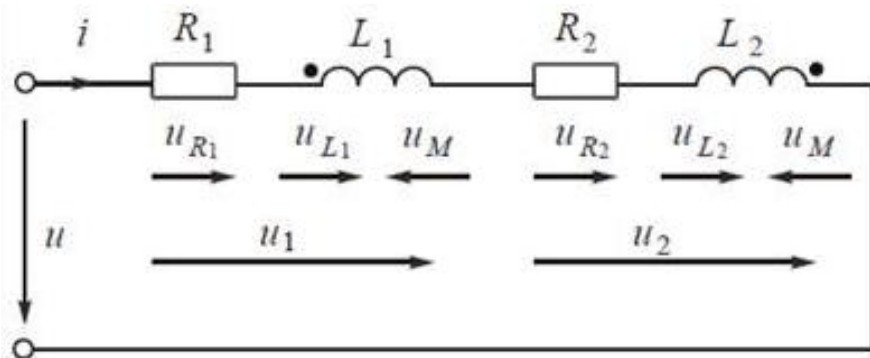

Рис. 5

При зустрічному увімкненні (рис.5) напруги взаємоіндукції $j\omega M \dot{I}$ беруться зі знаком мінус

$$\dot{U} = \dot{U}_1 + \dot{U}_2 = R_1 \dot{I} + j\omega L_1 \dot{I} - j\omega M \dot{I} + R_2 \dot{I} + j\omega L_2 \dot{I} - j\omega M \dot{I} = \dot{I}((R_1 + R_2) + j\omega(L_1 + L_2 - 2M)) = \dot{I}Z_{\text{зус}} = \dot{E}.$$

$Z_{\text{зус}} = (R_1 + R_2) + j\omega(L_1 + L_2 - 2M)$ – комплексний опір кола при послідовному узгодженому підключенні двох котушок.

Отже, наявність **взаємної індукції при послідовному зустрічному підключенні котушок зменшує індуктивність кола**.

Очевидно, при зустрічному увімкненні еквівалентні індуктивність і реактивний опір будуть менші, ніж при узгодженому. Різниця між еквівалентними індуктивностями узгодженого і зустрічного увімкнення дозволяє визначити взаємоіндуктивність:

$$\begin{aligned}
 Z_{\text{узг}} - Z_{\text{зус}} &= (L_1 + L_2 + 2M) - (L_1 + L_2 - 2M), \\
 4M &= Z_{\text{узг}} - Z_{\text{зус}}
 \end{aligned}$$

Векторні діаграми для послідовного з'єднання індуктивно-зв'язаних котушок побудовані для узгодженого режиму на рис. 6 а), для зустрічного режиму на рис. 6 б).

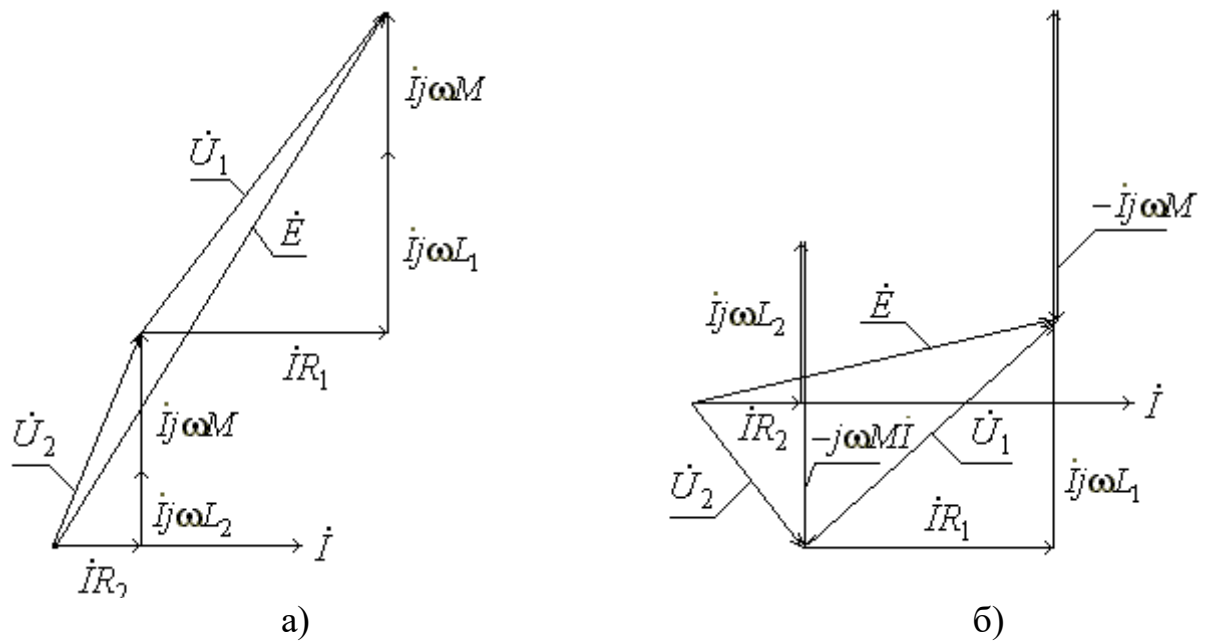

Рис. 6

Паралельне з'єднання двох індуктивно-зв'язаних котушок

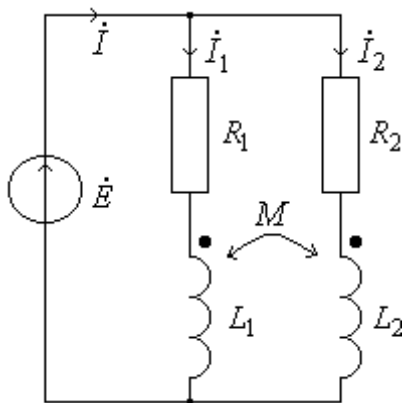

Рис. 7

При паралельному з'єднанні індуктивно зв'язаних котушок також розрізняють узгоджений режим увімкнення – струми входять в однойменні кінці котушок рис. 7, і неузгоджений (зустрічний) режим увімкнення - струми входять в різні кінці котушок.

Опори віток

$$\underline{Z}_1 = R_1 + j\omega L_1 = R_1 + jX_{L1};$$

$$\underline{Z}_2 = R_2 + j\omega L_2 = R_2 + jX_{L2}.$$

Опір взаємоіндукції $\underline{Z}_M = j\omega M = jx_M$.

Далі аналіз буде проводитися паралельно для узгодженого та зустрічного режимів.

Для визначення струмів складаються рівняння за законами Кірхгофа.

$$\begin{aligned} i &= i_1 + i_2 \\ \dot{U} &= Z_1 i_1 + Z_M i_2 \\ \dot{U} &= Z_2 i_2 + Z_M i_1 \end{aligned}$$

Розв'язавши рівняння відносно струмів, маємо

$$Z_{узг} = \frac{Z_2 Z_1 + Z_M^2}{Z_2 + Z_1 - 2Z_M}$$

Для зустрічного паралельного з'єднання індуктивно-зв'язаних котушок:

$$Z_{зус} = \frac{Z_2 Z_1 - Z_M^2}{Z_2 + Z_1 + 2Z_M}$$

На рис. 8 а), б) показані векторні діаграми струмів і топографічні діаграми напруг, відповідно, для узгодженого та зустрічного режимів увімкнення.

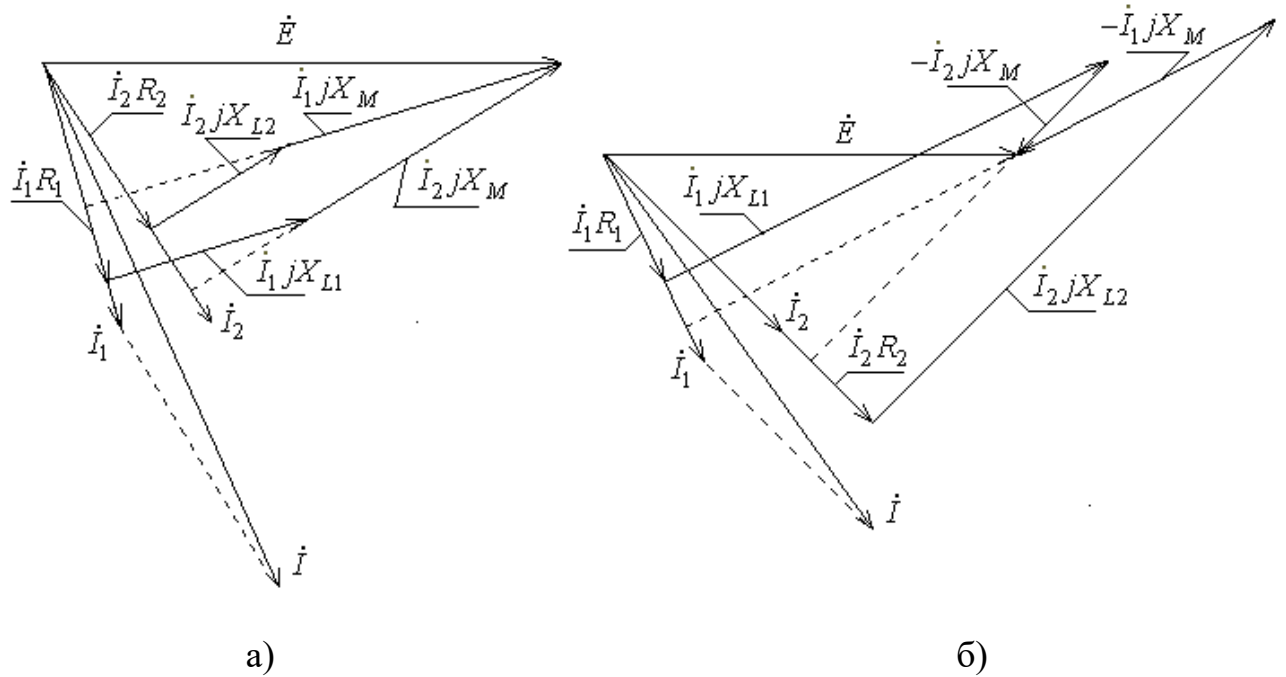

Рис. 8

Напруги на кожній котушці мають, як і в раніше розглянутому випадку, три складових – напруга на активному опорі, напруга самоіндукції і напруга взаємоіндукції, яка перпендикулярна до струму, що протікає у іншій котушці. В узгодженому режимі напруга взаємоіндукції котушки випереджає струм, що протікає в іншій котушці, в неузгодженому режимі – відстає від нього.

Розрахунок розгалужених кіл при наявності взаємної індуктивності

Для розрахунку розгалужених кіл, що мають у своєму складі взаємоіндуктивно-зв'язані елементи, можна застосовувати закони Кірхгофа чи метод контурних струмів. Метод вузлових напруг неприйнятний, оскільки безпосередньо у рівняннях методу неможливо враховувати вплив ЕРС взаємоіндукції на струми віток. Метод еквівалентного генератора може використовуватися лише в тих випадках, коли навантаження не має індуктивного зв'язку з тією частиною схеми, яку замінюють еквівалентним генератором.

Складемо рівняння законів Кірхгофа для схеми, зображеної на рис. 9.

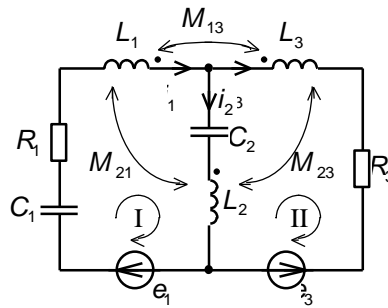

Рис. 9

При складанні рівнянь другого закону Кірхгофа для визначення знаку напруги на індуктивно-зв'язаних елементах будемо користуватися наступними міркуваннями. Якщо напрям струму у вітці співпадає з напрямом обходу контуру, то усі напруги на елементах цієї вітки мають додатний знак. Напруга, обумовлена наявністю взаємоіндуктивності, має крім того, ще і власний знак: "плюс" при узгодженому підключенні котушок, "мінус" – при зустрічному. Отже, записуючи напругу на взаємоіндуктивно зв'язаних котушках, треба враховувати обидва правила.

Отже, маємо за першим законом Кірхгофа:

$$I_1 - I_2 - I_3 = 0$$

Рівняння другого закону Кірхгофа для першого контуру:

$$R_1 I_1 + j\omega L_1 I_1 + \frac{1}{j\omega C_1} I_1 - j\omega M_{12} I_2 - j\omega M_{13} I_3 + j\omega L_2 I_2 + \frac{1}{j\omega C_2} I_2 - j\omega M_{21} I_1 + j\omega M_{23} I_3 = E_1.$$

Знаки перед дужками в останньому рівнянні – "плюс", тому що напрями струмів I_1 та I_2 співпадають з напрямом обходу лівого контуру. Знаки в дужках обумовлені способом підключення котушок: зустрічним для першої та другої, першої та третьої, узгодженим для другої та третьої. Для другого контуру, опускаючи дужки, можна записати:

$$R_3 I_3 + j\omega L_3 I_3 - j\omega M_{31} I_1 + j\omega M_{32} I_2 - j\omega L_2 I_2 - \frac{1}{j\omega C_2} I_2 + j\omega M_{21} I_1 - j\omega M_{23} I_3 = -E_3.$$

Складання рівнянь за методом контурних струмів

Загальний вигляд рівнянь, складених за методом контурних струмів, для двоконтурного кола

$$\begin{aligned} I_{11} Z_{11} + I_{22} Z_{12} &= E_{11}; \\ I_{11} Z_{21} + I_{22} Z_{22} &= E_{22}. \end{aligned}$$

Для кола, зображеного на рис.10 при заданих напрямках контурних струмів, власні та взаємні опори визначаються як звичайно, і додатково треба враховувати опори, які з'являються за рахунок взаємоіндукції. Для другого контурного струму котушки з'єднані послідовно зустрічно, тому у власний опір другого контура додається опір взаємоіндукції $-j^2 X_M$.

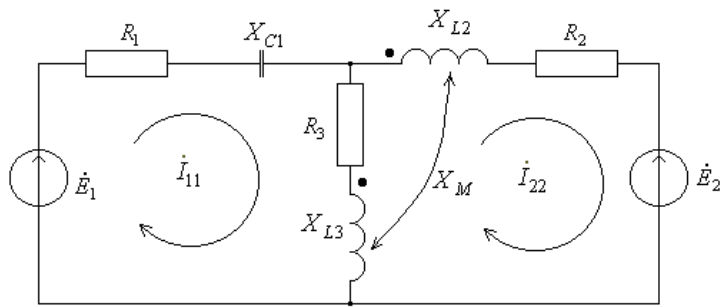

Рис. 10

Крім того до спільного опору між контурами додається опір взаємоіндукції, знак якого залежить від того, як орієнтовані контурні струми відносно однойменних кінців кожної з котушок. Так I_{11} входить в котушку X_{L3} , а струм I_{22} в котушку X_{L2} в однойменні кінці (в точку), тому у взаємний опір додається jX_M .

$$\begin{aligned} Z_{11} &= R_1 + R_2 + j(-X_{C1} + X_{L3}); & Z_{22} &= R_2 + R_3 + j(X_{L2} + X_{L3} - 2X_M); \\ Z_{12} = Z_{21} &= -(R_3 + jX_{L3}) + jX_M = -(R_3 + jX_{L3} - jX_M); & \dot{E}_{11} &= \dot{E}_1; & \dot{E}_{22} &= -\dot{E}_2. \end{aligned}$$

Потужність у колах із взаємоіндукцією.

Комплексна потужність, обумовлена магнітним зв'язком x_M між елементами (котушками) X_{L1} , X_{L2}

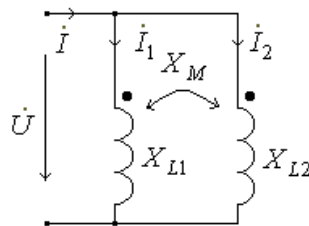

Рис. 11

$$\tilde{S}_M = \tilde{S}_{M1} + \tilde{S}_{M2} \quad \tilde{S}_{M1} = \mathcal{U}_{M1} \dot{I}_1^* = jX_M \dot{I}_2^* = P_{M1} + jQ_{M1};$$

$$\tilde{S}_{M2} = \mathcal{U}_{M2} \dot{I}_2^* = jX_M \dot{I}_1^* = P_{M2} + jQ_{M2}.$$

Сумарна активна потужність за рахунок магнітного зв'язку

$$P_M = P_{M1} + (-P_{M2}) = 0.$$

Реактивна потужність взаємоіндукції однакова в обох котушках. Сумарна реактивна потужність за рахунок магнітного зв'язку для узгодженого напрямку струмів (Рис. 11):

$$Q_M = Q_{M1} + Q_{M2} = 2Q_{M1} = 2Q_{M2} = 2x_M I_1 I_2 \cos(\psi_1 - \psi_2) = 2 \operatorname{Im}(\mathcal{U}_{M1} \dot{I}_1^*)$$

Для неузгодженого режиму знаки у формулах для Q_{M1} , Q_{M2} змінюються на протилежні.

Завдання для самостійного вивчення.

П. 3.5. Еквівалентне розв'язування взаємоіндуктивно-зв'язаних кіл/ Каргополова Н.М./ Теорія електричних та магнітних кіл